

Leena Åkerblad

Epävarmuuden elettäväksi tekeminen

Pieni toimijuus prekaarissa työmarkkinatilanteessa

Abstrakti

Artikkelissa tarkastellaan tapoja, joilla prekaariin työmarkkinatilanteeseen liittyvää epävarmuutta tehdään elettäväksi. Analyysissä fokusoidaan erityisesti niin sanottuun pieneen toimijuuteen, joka on havaittavilta muodoiltaan vähäistä, mutta jonka tarkoituksena on säilyttää toimintakyky ja -tunto epävakaisissa olosuhteissa. Analyysi pohjautuu 44 epävakassa työmarkkinatilanteessa elävän henkilön teema- ja kerronnalliseen haastatteluun. Epävarmuus omaksuttiin erityisesti luovuutta ja itsenäisyyttä vaativassa työssä osaksi työn tekemisen tapaa ilman aktiivisia pyrkimyksiä kontrolloida sitä. Tulevaisuuden ajattelun ja ennakkoinnin välttäminen toimi tapana taltuttaa epävakauden synnyttämää levottomuutta ja mahdollistaa keskittymisen nykyhetkeen. Epävarmuutta siedettiin ja olosuhteisiin tyydyttiin erityisesti silloin, kun työn prekaarisuus mieltyi omaksi valinnaksi ja ammatinvalinnalliseksi kysymykseksi. Sietämistä rakennettiin osaltaan työelämän nykytilaa koskevan epävarmuuspuheen ja joustavan yrittäjä-työntekijän ideaalien varaan. Kun työmarkkinatilanteen epävakaus miellettiin väliaikaiseksi, epävarmuutta ja sen seurauksia kestiin. Mikäli välitila osoittautui pysyväksi, saattoi kestäminen muuntua avoimeksi konfliktiksi tai uupumukseksi. Epävarmuuden elettäväksi tekemisen mahdollisuudet eivät kytkeytyneet ainoastaan työsuhteen muotoon. Ne liittyivät kiinteästi siihen, rapauttavatko vai tukivatko prekaarit työn tekemisen työolosuhteet työn ”hyvin” tekemisen edellytyksiä.

Johdanto

Työhön liittyvä epävarmuus on ollut viime vuosina sekä akateemisten tutkimusten ja kiihkeiden keskustelujen aihe että puhetapa, joka alkaa juurtua ihmisten arkiseen tapaan mieltää työelämää. Ihmiset eivät ainoastaan koe epävarmuutta, vaan pyrkivät erilaisilla mikrotason liikkeillä säilyttämään toimintakykynsä epävakaisissa olosuhteissa; tekemään epävarmuudesta elettävää. Tässä artikkelissa tarkastelen toimijuuden mahdollisuuksia prekaarissa tilanteessa, jota leimaa työmark-

kina-aseman epävakaus ja toimintatilan rajallisuus. Fokusoin erityisesti niin sanottuihin pienen toimijuuden muotoihin (ks. Honkasalo 2013). Analysoin haastattelujen avulla sitä, millä ”pienillä” tavoilla epävarmuutta pyritään tekemään elettäväksi ja millä ehdoilla nämä tavat tulevat tilanteessa mahdollisiksi.

Prekarisoituminen tarkoittaa yleistä elämän haurastumista ja muuttumista yhä epävarmemmaksi. Aikaisempien vuosikymmenten täystyöllisyyttä lähestyvä tilanne, hyvä

ammattillinen järjestäytyminen, koulutuksen arvo ja palkkatyösuhteen lupaus säällisestä elämästä ovat hapertumassa (Jokinen 2013). Prekarisaatio kytkeytyy tiettyihin tuotannossa tapahtuneisiin muutoksiin, kuten teollisen työn purkautumiseen, työn feminisointumiseen ja immateriaalisen työn nousuun (Papadopoulos, Stephenson & Tsianos 2009, 226–227). Prekarisaatio sisältää eri tasoja, joiden voidaan ajatella limittyvän subjektiivisessä kokemuksessa toisiinsa. Abstraktiin, ruumiin ja olemassaolon väistämättömään prekaarisuuteen (*precariousness*) liittyvä ahdistus kietoutuu erottamattomalla tavalla poliittisissa ja ekonomisissa prosesseissa tuotetun prekarisaation (*precarization*) synnyttämään ahdistukseen (Lorey 2011). Prekarisaatio konkretisoituu muun muassa uusina ja muuttuvina työn tekemisen malleina – joskaan se ei tyhjene pätkätöihin tai edes laajemmin epävarmuuteen työmarkkinoilla (Jokinen 2013). Tässä artikkelissa lähdän olettamuksesta, että pysyvän työmarkkinasidoksen puute omalta osaltaan intensivoi prekarisaation prosessiin kytkeytyvää epävarmuuden kokemusta ja sen seurauksia sekä korostaa tarvetta löytää tapoja tehdä epävarmuudesta elettävää.

Epävarmoja työmarkkinasuhteita tarkastelevassa tutkimuksessa (Papadopoulos ym. 2009, 226) prekaariin työhön on usein sisällytetty sopimuspohjaiset, osa-aikaiset tai lyhytaikaiset työsuhteet, tuotteen pohjalta määrittävät työsuhteet (kuten erilaiset projekti- ja freelancer-työt) sekä sosiaalisten turvarakenteiden ulkopuolella organisoituvat työsuhteet. Suomessa kolmasosa työvoimasta rakensi vuonna 2010 uraansa jonkin muun työnteon mallin kuin kokoaikaisen palkkatyön varaan (Pärnänen & Sutela 2011). Tähän joukkoon lukeutuvista moni työskenteli määrä- tai osa-aikaisissa työsuhteissa, mutta mukaan mahtui myös uudenlaisia työnteon malleja. Vaikka esimerkiksi ammatinharjoittajien ja freelancereiden joukko on edelleen varsin pieni – noin prosentti kaikista työllisistä – on se kasvanut suhteellisesti paljon vuosien 2000 ja 2010 välillä (emt.). Anu Suoranta

(2011, 22) toteaaakin, että työtä tehdään enenevässä määrin palkansaajaroolin ja yrittäjyyden välimaastossa erilaisina toimeksiantoina. Suorannan mukaan tämän kaltainen työn tekemisen tapa tarkoittaa jopa perustavampaa työmarkkinalogiikan muutosta kuin mitä niin sanotun pätkätöiden esiin nousu oli aikoinaan.

Prekaarit ovat kaikkiaan varsin heterogeeninen ryhmä (esim. Bernhard-Oettel 2008; Guest 2004; Papadopoulos, Stephenson & Tsianos 2008; Ross 2009). Ihmisten työmarkkina-asema on prekaari monista erisyistä ja erilaisten motiivien pohjalta, heidän työhistoriansa poikkeavat toisistaan ja sidokset organisaatioihin vaihtelevat (Bernhard-Oettel 2008; Clinton ym. 2011; Guest 2004; Kinnunen, Mauno & Mäkikangas 2011). Näen prekaarit rajoiltaan epäselvänä, heterogeenisena ryhmänä, jolla ei ole yhteistä ääntä. Tämän vuoksi puhun prekaareista ja prekarisaation prosessista, en prekariaatista. Prekariaatilla viitataan usein jonkinlaiseen luokkatoimijaan, vastarintaan tai ”taistelevaan subjektiin” (esim. Berardi 2006; Peltokoski 2006; Standing 2011). Kuten Jokinen (2013) toteaa, osa prekariaatista on äänekästä, mutta suurin osa prekaareista *mutisee hiljaa itseksensä ja koettaa selvittää säällisesti päivästä toiseen*.

Vaikka työn ja elämän haurastuminen koskettaa tavalla tai toisella koko työvoimaa, ihmisten pääsy erilaisiin materiaalsiin, sosiaalisiin ja symbolisiin resursseihin vaihtelee. Tämä muokkaa tapaa, jolla haurastuminen kohdataan. Kuten Mythen (2005, 140) kiteyttää, voimme kaikki aistia työmarkkinoiden epävarmuuden, mutta tästä ei suoraan seuraa se, että jakaisimme sen seuraukset. Kuuluminen prekaaria työtä tekevien ryhmään ei myöskään kerro ihmisen suhteesta työn prekaarisuuteen ja tähän liittyvään epävarmuuteen. Koetulla epävarmuudella tuntuu enemmänkin olevan yhteyttä siihen, mitä ihminen ajattelee yleisesti työstä ja tulevaisuudesta (Saloniemi & Virtanen 2008), ja miten hän tulkitsee omaa asemaansa ja mahdollisuuksiaan (Clarke ym. 2007).

Työn epävarmuuden käsitteestä tai mittareista ei vallitse tutkimuksissa yksimielisyyttä. Klassisesti työn epävarmuudella (*job insecurity*) tarkoitetaan nykyisen työn menettämiseen liittyvää varmuutta tai epävarmuutta (Sutela 2013, 53, 71). Sutela (2003, 53) on kvantitatiivisessa tutkimuksessaan operationalisoinut työhön liittyvän varmuuden/epävarmuuden työmarkkina-aseman vakaudeksi. Tähän hän liittyy työn koetun epävarmuuden eli työn menettämisen pelon, mutta lisäksi ihmisen aikaisemmat työttömyyskokemukset ja työllistyyvyyssuskon. Työmarkkina-aseman vakaus/epävakaus syntyy näiden tekijöiden samanaikaisesta vaikutuksesta. Työllistyyvyyssusko (*perceived employability*) viittaa yksilön kokemukseen työllistymisen mahdollisuuksistaan tulevaisuudessa. Se voidaan tulkita työllistymisvarmuuden (*employment security*) subjektiiviseksi ulottuvuudeksi (De Cuyper, Notelaers & De Witte 2009). Bukodi ja kumppanit (2006, 7) toteavat työllistymisvarmuuden tarkoittavan työn teon jatkumisen mahdollisuutta, joskaan ei välttämättä samassa työpaikassa. Se on yhteydessä yleiseen työllisyystilanteeseen sekä työ- ja koulutuspolitiikkaan. Laaja-alainen käsitys työmarkkina-aseman vakaudesta auttaa tarkastelemaan prekarisaation subjektiivista ulottuvuutta erilaisten yhtäaikaisesti vaikuttavien tekijöiden kombinaationa, ei ainoastaan työsuhteen muodon kautta.

Pienellä toimijuudella Honkasalo (esim. 2006; 2008a; 2008b; 2013) viittaa havaittavilta muodoiltaan vähäisiin, pieniin ja vaatimattomiin tapoihin toimia ja tietää. Honkasalolle (2013) ”pieni” on sekä metodi että toiminnan tapa. Se tarjoaa mahdollisuuden tarkastella sellaista toimintaa, joka ei mahdu vakiintuneisiin toimintateoreettisen keskustelun olettamuksiin aktiivisesta toiminnasta ja yksilön toimintaa siivittävästä rationaliteeteista. Kun tarkastellaan ”pienuutta” rationaalisen toiminnan ulkopuolella, voidaan ottaa huomioon myös passiiviseksi hahmottuvat toimijat, jotka eivät tunnu tekevän varsinaisesti mitään. Tällöin voidaan

tarkastella sitä, millaisia tapoja aktiivisuuden ja passiivisuuden, rationaalisuuden ja eirationaalisuuden väliin mahtuu. Tällä välillä liikkuvia toiminnan tapoja ovat esimerkiksi estäminen, kestäminen, sietäminen, odottaminen (Honkasalo 2008a; 2008b; 2013) ja sinnittely (Rikala 2013). Erilaiset pienimuotoiset tavat toimia eivät välttämättä tähtää muutokseen vaan elämäntilanteen hauraan tasapainon säilyttämiseen. Silti ne voidaan kontekstissaan käsittää toimijuudeksi (Honkasalo 2008, 498). Honkasalo (2013, 42) viittaa pienen toimijuuden moniselitteisyyteen: toimijuus voi olla yhtä aikaa passiivista ja aktiivista ja siinä tunne ja toiminta kietoutuvat yhteen.

Aineisto ja sen analyysi

Artikkeli pohjautuu kahteen aineistokokonaisuuteen. Ensimmäisen kokonaisuuden muodostavat yksilöhaastattelut, joihin osallistujia haastateltiin alun perin vuonna 2003 Suomen Akatemian rahoittamassa Aikuisten arki-projektissa¹ (ks. Jokinen 2005). Haastateltavia haettiin vapaaehtoisista tutun tutuista sekä erilaisilta internetin keskustelupalstoilta. Haastattelun tutkimukseen osallistuneista 14 uudelleen vuosina 2009–2010², ja nämä uusintahaastattelut muodostavat aineistoni ensimmäisen osan. Valitsin haastateltavat vuoden 2003 työmarkkinatilanteen perusteella: he olivat tuolloin joko työmarkkinoiden ulkopuolella (äitiyslomalla, vanhempainvapaalla

1 Tutkimusprojektissa toteutettiin haastatteluihin osallistui yhteensä 36 henkilöä, 19 naista ja 17 miestä. Lähtään haastateltavat olivat 30–40-vuotiaita. Haastateltaviksi valikoitiin keskenään mahdollisimman erilaisia ihmisiä. Heissä oli yksin asuvia, yksinhuoltajia ja kahden huoltajan perheessä eläviä; työssäkäyviä, työttömiä, opiskelijoita ja kotona työskenteleviä. Heistä suurimmalla osalla oli korkeakoulututkinto. Haastateltavat asuivat eri puolella Suomea. Kaikista vuonna 2003 toteutetuista haastatteluista ks. Jokinen 2005 (erityisesti sivut 34–38, 178).

2 Aineisto kerättiin ja väitöskirjatutkimus toteutettiin osana Suomen Akatemian rahoittamaa tutkimusprojektia *Neljäs käänne. Työn, kodin ja affektien rajoilla*.

tai työttöminä), määräaikaisessa työsuhteessa tai siirtymävaiheessa, esimerkiksi etsimässä uutta työtä.

Haastatteluissa käsitellyt aihepiirit olivat samat kaikissa haastatteluissa, mutta kysymysten muoto ja järjestys vaihtelivat. Haastateltavat kertoivat nykyisestä työmarkkinatilanteestaan, tulevaisuuden näkymistään ja toiveistaan, mahdollisista työmarkkinariskeistä ja ansioluettelon merkityksestä. Lisäksi haastateltavat pohtivat työhön liittyviä tunteita, kuten arvostusta, riittämättömyyttä ja merkityksellisyyttä. Pyysin osallistujia myös piirtämään työhistoriastaan janan tai jonkin muun kuvion ja merkitsemään siihen heidän omasta mielestään olennaiset etapit. Kävimme piirroksen pohjalta läpi erilaisia työuraan sisältyneitä hetkiä ja keskustelimme niihin liittyneistä tuntemuksista.

Haastatteluun osallistui kymmenen naista ja neljä miestä, iältään noin 35–45-vuotiaita. Haastatelluista kymmenellä oli vähintään ylempi korkeakoulututkinto. Kahdella oli korkeakouluopinnot kesken, kahdella oli ammattillinen tutkinto. Haastatteluissa oli edustettuna varsin vahvasti niin sanottu luova luokka (Florida 2002, ks. myös Jokinen 2005, 36): haastateltavista 11 työskenteli tutkimuksen, opetuksen ja erilaisten kulttuuripalvelujen parissa. Heistä seitsemän työskenteli määräaikaisissa työsuhteissa, neljä vakituisissa. Jälkimmäisistä yksi oli juuri irtisanottu tuotannollisista ja taloudellisista syistä, toinen etsi uusia töitä huonojen työolosuhteiden vuoksi. Kaikkiaan viiden haastateltavan työkenttä rakentui sisällöltään vaihtelevista toimeksiannoista tai limittyvistä työsuhteista, joten myös yrittäjämäinen työn tekemisen muoto oli edustettuna.

Aineiston toisen osan muodostaa 30 Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta hankittua yksilöhaastattelua (Leinikki 2009a). Haastatteluun osallistui urahistorioistaan ja työllisyydestään kertovia, korkeasti koulutettuja pätkätyöläisiä. Haastatteluissa keskityttiin määräaikaisiin työsuhteisiin sekä tapaan, jolla haastateltavat hahmottavat työtään ja

sen merkityksiä. Haastattelut toteutettiin vuosina 2005–2007. Haastateltavat löydettiin lumipallomenetelmällä ottamalla yhteyttä ammattiyhdistysliikkeen toimijoihin ja tutkijan ystäviin (emt.). Haastattelut olivat avoimempia ja kerronnallisempia kuin itse toteutamani. Ainoa varsinainen haastattelukysymys kuului: *Sinulla on kokemusta pätkätyöstä, kerrotko siitä?* Pätkätyöhaastatteluun osallistui 23 naista ja seitsemän miestä. Heistä neljä oli 25–29-vuotiaita, kaksikymmentäkolme 30–45-vuotiaita ja kolme yli 45-vuotiaita. Kaikilla haastateltavilla oli vähintään ammattikorkeakoulututkinto tai alempi korkeakoulututkinto. Myös tämän aineiston haastateltavista suurin osa oli tutkijoita ja/tai erilaisia projektiammattilaisia. Lisäksi joukosta löytyi terveydenhuollon työntekijöitä sekä toimittajia (Leinikki 2009a).

Pätkätyöhaastattelut sisältävät paljon yksityiskohtaisia kertomuksia työn epäoikeudenmukaisiksi koetuista piirteistä ja käytännöistä. Haastattelut poikkeavatkin itse tekemistäni tietynlaisen poliittisen painotuksen suhteen. Tämä selittynee sekä tutkimusten lähtökohtien eroilla että haastateltavien valikoitumiseen liittyvillä seikoilla. Molemmat aineistot ovat olleet analyysissä samanarvoisessa asemassa. Leinikin (2009a) aineistoon tutustuminen vaati kuitenkin omanlaistaan työskentelytapaa. Käytössäni oli ainoastaan kirjoitettu teksti: ei ääninauhoja, muistiinpanoja tai muistoja itse haastattelutilanteesta. Niiden sijaan minulla oli käytössäni ”vieraus” suhteessa aineiston tuottamisen prosessiin. Leinikin (2009a) haastateltavista kuusi oli asiakastyössä toimivia sairaanhoitajia. Näin aineistossa näkyvät myös projektimaiselle tietotyölle vähemmän tyypilliset kysymykset, kuten sosiaali- ja terveystalalle ominainen työsuhteiden ketjutus. Kokonaisuudessaan aineisto painottuu kuitenkin korkeasti koulutettuihin, akateemista projektityötä tekeviin. Jotta tietotyöläisten kokemukset eivät asettuisi normiksi jota vasten prekaarisuutta peilataan, on aineiston valikoituneisuus syytä huomioida.

Esitän seuraavissa luvuissa suoria lainauksia haastatteluista. Jotta eri aineistojen käyttöä analyysissä olisi mahdollista seurata, on lainaukset kytketty juoksevilla numerolla lausujaansa ja kirjainkoodilla tiettyyn aineistokokonaisuuteen. Koodi *U* viittaa ensimmäiseen aineistokokonaisuuteen, eli Aikuisten arki -haastattelujen uusintakierrokseen (1U–14U). Koodi *Y* puolestaan viittaa Yhteiskuntatieteellisestä tietoarkistosta hankittuihin haastatteluihin (1Y–30Y).

Luin aineistoja aluksi kokonaisvaltaisen luennan periaatteella, minkä pohjalta hahmottelin tiettyjä avainkohtia. Avainkohtien hahmottuminen pohjasi sekä teoreettisiin näkökulmiin pohjautuvalle esiyymmärrykselle että kokonaisvaltaisen luennan prosessissa syntyneille empiirisille havainnoille. Näiden kombinaationa muodostuneet avainkohdat vaikuttivat avaavan tuoreita, ambivalentteja tai kertautuvia näkökulmia aineistoon. Esimerkiksi viittaukset ”päivä kerrallaan” elämiseen nivoutuivat näennäisen ristiriitaisella tavalla tulevaisuutta koskevaan pohdintaan. Yrittäjämäisen työn tekemisen mallin preferointi ja vakituisen työn mieltäminen ”jämmähtämiseksi” kertoivat taas jotain vakauden ja turvallisuuden uusista merkityksistä. Tässä analyysivaiheessa en pyrkinyt luokittelemaan aineistoa haastattelurungon tai toimijuuden käsitteen avulla, vaan liikuin intuitiivisesti mikro- ja makrotasojen välillä.

Tämän jälkeen lähdin purkamaan avainkohtien ympärille rakentuneita kokonaisuuksia tarkemman tekemisen tavan tarkastelun kautta. Voidaan puhua niin sanotusta analyttisestä koodauksesta, joka perustuu tutkijan määritelmään tietystä käsitteestä ja siitä, millä tavoin sitä haastattelutekstistä etsitään (Gordon 2005, 119). Vaikka toin toimijuuden käsitteen mukaan analyysiin, pidin sen avoimena ja herkkänä erilaisille muunnoksille. Tässä vaiheessa havaittavilta muodoiltaan pienet toimijuudet alkoivat hahmottua omanlaisikseen tekemisen tavoiksi. Analysoin myös sitä, miten haastateltavat kierrättävät erilaisia työelämädiskursseja ja miten ne suhteutuvat

toimijuuden mahdollisuuksiin. Jokisen (2005, 18–19) mukaan julkiset diskurssit tarjoutuvat ihmisten käytettäväksi silloin, kun tarvitaan sanoja, käsitteitä ja toiminnan muotoja ristiriitaisiksi ja monimutkaisiksi koetuille asioille. Diskurssit eivät ole ”vain” puhetta, vaan ne välittävät myös toimintaa esimerkiksi mukautamalla ihmisten tarpeisiin (emt.).

Epävarmuuden omaksuminen

Prekaari työ ei aina näyttäytynyt haastateltaville poikkeustilana tai välttämättä edes rasitteena. Sitoutumattomuus yhteen ja ainoaan työnantajaan ja ennalta määrättyihin työtehtäviin saattoi avata tilaa mielikuvalla tulevaisuudesta seikkailuna; jännittävinä mahdollisuuksina ja uusina kokemuksina, mitkä tulevaisuuden avoimuus mahdollistaa. Eräs haastateltava kertoo, ettei hän ole koskaan haaveillut vakituisesta työpaikasta. Hän perustelee: *Se ajatus siitä että mä olisin kaksikymmentä vuotta jossain työpaikassa, että mä etukäteen päättäisin ja tietäisin sen niin se (...) tuntuu sen verran ahdistavalta että se sen tuoma turva ei kannata sitä* (12U). Toinen toteaa, että (...) *tuntuu hirveältä, että minä olisin jumittunut tuonne kymmenenkin vuotta, että minulla ei ole nyt mitään muuta mahdollisuutta kuin olla tässä. Musta tuntuu, että musta tulisi aivokuollut* (2Y). Erilaisista toimeksiannoista ja/tai lyhyistä työsuhteista koostuva työkenttä oli joillekin haastateltaville tapa säilyttää työn mielekkyys ja säädellä itsenäisesti työn ja muiden elämänalueiden välistä tasapainoa.

Prekaarin tilanteen mahdollistamaa autonomian ja työn mielekkyyden kokemusta peilattiin jatkuvasti sen varjopuoliin, kuten taloudellisen toimeentulon epävarmuuteen, työn tekemisen tavan sirpaloitumiseen ja työympäristön nopeitempöisiin vaihdoksiin. Kyse ei kuitenkaan ollut (ainoastaan) rationaalisesta hyöty–panos-suhteen arvioinnista. Prekaarin tilanteen preferoimiseen liittyi omanlaistaan orientoitumista epävarmuuteen. Epävarmuus nähtiin erottamattomana osana elämää yleen-

säkin. Epävarmuus ikään kuin omaksuttiin tai sitä ”elettiin läpi” ilman aktiivisia kontrolloinnin pyrkimyksiä (ks. myös Honkasalo 2008b). Eräs haastateltava toteaa, että hänen kohtalomainen optimisminsa – luottamuksensa siihen, että asiat aina jotenkin järjestyvät parhain päin – näyttäytyy jollain tavoin *lapsellisenä* ja *lapsenuskoisena* (12U). Samalla tämä usko, hallinnasta ja hellittämättömästä tulevaisuuden varmistelusta irti päästäminen, tuntui haastateltavasta luontevalta tavalta olla maailmassa. Kysyin haastateltavalta, miten hän tulee toimeen prekaariin työhön liittyvän epävarmuuden kanssa. Vastaus kuului:

Siis se olisi kaikista pahinta mitä mieltii että jos tulee semmoinen illuusio että tätä voi hallita. Tai että mä pystyn suunnitteleen, että mä tiedän missä mä oon viiden vuoden päästä. Niin se voi olla sitten jos siihen uskoo itsekkin niin voi olla aika huono homma kun huomaa että ei se ihan menekään niin. Tällä mä en taas tarkoita etteikö voisi haaveilla ja unelmoida mutta se että jos joillain tuntuu olevan kauhean tarkat suunnitelmat, hyvinkin selkeät. Ne varmaan tuo semmoista turvaa mutta mua semmoinen ahdistaa. Varsinkin jos ne on vähänkin semmoiset että ne ei lähde musta itsestä, vaan että se on että se kuuluu tehdä näin. (12U)

Epävarmuuden omaksumisen voi lukea myös tietynlaisena vastarintana. Kieltäytyminen ennalta kaavoitetusta elämästä ja lapsenomainen usko tulevaisuuden mahdollisuuksiin on samalla kieltäytymistä alituisesta huolesta koskien omaa työmarkkina-asemaa. Tämä huoli puolestaan edistää sitä, että yksilö huolehtii työmarkkinakelpoisuudestaan esimerkiksi hankkimalla alati lisää meriittejä ansioluetteloonsa, olemalla valmis koulutautumaan uusillekin aloille ja välttelemällä viimeiseen asti työttömyysjaksoja – ja pysyy näin tuottavana osana työvoimaa.

Fatalistinen optimismi ei kuitenkaan synny tyhjistä tai pakotettuna ”kaikki järjestyy”-mantran hokemisen myötä (tai ainoastaan

siten). Mahdollisuus kieltäytyä tulevaisuuden ennakoinnista ja epävarmuuden hallintapyrkimyksistä vaatii monenlaisten ehtojen täyttymistä. Kuten edellä siteerattu haastateltava toisaalla keskustelussa toteaa, on hänelle töitä tuntunut aina löytyvän. Tunne (työ)elämän kantavuudesta rakentuu niille kokemuksille, jotka ovat antaneet jonkinlaisia todisteita tästä kantavuudesta. Toisaalta lapsenusko tai usko ylipäätään ei todisteita vaadi. Se on myös yleinen tapa luottaa maailmaan ja muihin toimijoihin. Tätä tapaa on mahdollista toteuttaa ainakin silloin, kun luottamusta ei ole liikaa koeteltu. Hallinnasta irti päästäminen liittyy haastateltavan mukaan myös kykyyn sietää keskeneräisyyttä. Tätä sietokykyä vaaditaan prekaarissa työssä yleisesti, ja se myös kehittyy sitä tehdessä.

Edellisen sitaatin kertoja kääntyy myös hallinnasta luopumisen materiaalien ehtojen puoleen: *(...) ettei nyt ehdoin tahdoin rakentaisi itsellensä vankilaa. Että no rahaanhan on, ja omaisuuteen hirveän helppo hirttää itsensä kiinni* (12U). Jotta tulevaisuuden varmistelusta voi hellittää, täytyy tiettyjen palasten loksahda paikoilleen. Oma tai perheen heikko taloudellinen tilanne ja/tai heikko neuvotteluasema työmarkkinoilla lisäsivät tulevaisuuden hallinnan pakkoa. Taloudelliset turvaverkot ja kokemus vahvasta asemasta työmarkkinoilla taas vähensivät sitä. Toisaalta pakkoa voimistivat myös tietoiset elämänratkaisut, kuten suuret taloudelliset investoinnit. Pitkäaikaiset taloudelliset sitoumukset (kuten asuntolaina) sekä toisaalta taloudellisten säätelymahdollisuuksien puute (kuten lapsia kotona hoitava puoliso) korostivat tulevaisuuden ennakoinnin merkitystä. Työn sisältö oli myös ratkaisevassa asemassa. Kun työ vaati innovoivaa tekemisen tapaa, taipui luontevasti projektimuotoon ja haastateltavan (ammatillisiin) tavoitteisiin ja intohimoihin, oli epävarmuus kiinteä ja osaltaan hyväksytykin osa työtä ja työelämää. Epävarmuus miellettiin väistämättömäksi luovan työn – ja ylipäätään luovan elämän – seuralaiseksi tai jopa sen käyttövoimaksi.

Aikaperspektiivin lyhentäminen

Prekaarisissa tilanteissa työhön liittyvä aikaperspektiivi saattoi olla varsin lyhyt, useimmiten meneillään olevan työsuhteen tai toimeksiannon pituinen. Aika tämän jälkeen oli jotakin, mistä unelmoitiin, mitä pelättiin ja mitä odotettiin, jotakin mistä oltiin huolissaan, mutta minkä sisällöstä tai mukanaan tuomista riskeistä ei koskaan voitu olla varmoja. Toiset haastateltavat tiesivät kohtuullisella varmuudella olevansa töissä vielä kolmen vuoden, toiset kolmen kuukauden tai kolmen viikon kuluttua. Ketjutetut, eli toinen toistaan seuraavat lyhyet työsuhteet saman työnantajan palveluksessa muunsivat ajallista perspektiiviä omalla tavallaan. Horisontissa siinsi pidempi kaari, mutta tosiasiallista varmuutta oli vain muutama kuukausi tai viikko kerrallaan.

Työsuhteiden sirpaloituminen vaikeutti tulevaisuuden ennakoimista ja joskus jopa sen ajattelua. Erään haastateltavan sanoin: *En minä tiedä, en minä osaa ajatella. Minä menen semmoisissa jaksoissa (22Y)*. Toimiminen oli haasteellista tilanteessa, jossa täytyi samanaikaisesti sekä keskittyä meneillään olevaan että varmistella tulevaisuutta: *Jos rahoitus eli työsuhteen jatkuminen on koko ajan katkolla ja tulevasta on suuri epävarmuus, on hyvin vaikea pitää ajatuksiaan kasassa ja ylipäätään pystyä hoitamaan työtään niin että voi keskittyä myös uusien projektien ideointiin (30Y)*. Tämä aiheutti olemisen ja tekemisen tapaan levottomuutta (myös Anderson 2007; Papadopoulos ym. 2008, 235). Levottoman oli mahdotonta uppoutua ainoastaan meneillään olevaan työhön ja antaa sille täyttä huomiotaan. Papadopoulos ym. (2008, 232–233) viittaavatkin tulevaisuuteen kohdistuvaan riistoon, jota prekaari päätyy toteuttamaan itse. Ihmisen täytyy pyrkiä alati ennakkoimaan tulevaisuutta, joka levittyy tämän pyrkimyksen kautta nykyhetkeen ja hallitsee sitä. Prekaarin on elettävä tulevaisuus ”jo tehtynä”, muistettava jo ennalta, mitä huomenna tapahtuu (ks. Vähämäki 2003, 24).

Ehrensteinin (2006, 56–57) haastattelemat luovien alojen prekaarit kokivat jatkuvaa ambivalenssia ja jännitettä sen välillä, miten paljon ajatella tulevaisuutta ja huolehtia siitä, ja miten paljon keskittyä nykyhetkeen. Samankaltainen ristiriita näkyi tämän tutkimuksen haastattelussa. Eräs tapa ratkoa ambivalenssia oli uppoutua tietoisesti kulloisellakin hetkellä meneillään olevaan toimintaan ja välttää ajattelemasta ja valmistelemasta tulevaa. Monet elivät projekti tai jopa päivä kerrallaan. Osaltaan tämä oli työsuhteiden sirpaloitumiseen liittyvä pakko, mutta samanaikaisesti tapa pitää tulevaisuutta kädenmitan loitolla nykyisyydestä ja suojella käsillä olevan hetken ja toiminnan rajoja. Jotta työ voitiin tehdä parhaalla mahdollisella tavalla, täytyi aikaperspektiiviä supistaa. Hetkessä eläminen toimi myös suojaavana tekijänä suhteessa tulevaisuuden raakaan sattumanvaraisuuteen. Mikäli ei konkreettisesti varmistelee esimerkiksi työllistymistään, eivät siihen liittyvät ongelmat välttämättä näyttäyty yhtä henkilökohtaisina. Ennakoimiseen ja varmisteluun ei ole käytetty niin paljon energiaa, että menettäminen iskisi liian kipeästi.

Tulevaisuuden perspektiiviä lyhentämällä luovuttiin ennakoinnista ainakin siinä mielessä, kun se näyttäytyy jatkuvaa reflektointia vaativana prosessina. Silti tulevaisuutta oli vaikea eristää nykyisyydestä, koska se oli läsnä tavassa tehdä työtä tai vähintään jossain taustalla odottamassa reflektoinnille otollista hetkeä. Tämä hetki koitti viimeistään silloin, kun meneillään oleva työsuhte oli päättymässä ja/tai työllistyminen osoittautui odotettua haasteellisemmaksi. Vaikka haastateltavat elivät hetkessä ja keskittyivät meneillään olevaan, sisälsivät heidän kertomansa myös jatkuvuuden ja ennakoinnin piirteitä. Myös Honkasalo (2008b, 498–499; 2008a, 216) on kiinnittänyt etnografisessa, pienissä pohjoiskarjalaisissa kylissä toteuttamassa tutkimuksessaan huomiota samankaltaiseen kaksoisstrategiaan. Näissä kylissä yhteiskunnalliset muutokset olivat johtaneet siihen, että pitkää tulevaisuuden perspektiiviä ei ollut

olemassa, vaan kyläläiset, erityisesti naiset, elivät päivän kerrallaan. Toimimalla ”minimaalisesti”, arjen rutiinien avulla he pystyivät pitämään haavoittuvaa elämää kontrollissa ja pilkkomaan aikaa hallittaviin saarekkeisiin. Siitä huolimatta myös pidempi aikaperspektiivi oli havaittavissa; pakastin esimerkiksi täytettiin marjoilla ja leipomuksilla ja valmistauduttiin näin tulevaan (emt.). Tämän tutkimuksen haastatteluissa tulevaisuuden ennakointi ilmeni olosuhteiden ja omien kapasiteettien reflektointina ja tulevaisuuden kuvitteluna: mitä esimerkiksi tapahtuisi ja miten toimisi, jos ei syystä tai toisesta saisikaan enää tehdä sitä, mistä pitää. Kuten seuraavasta haastattelukatkelmasta käy ilmi, ennakointi oli myös konkreettista mutta pienimuotoista toimintaa. Kyse oli mikrotason ennakointistrategioista, joissa muokattiin tapaa tehdä työtä ja olla osa työyhteisöä nykyhetkessä. Työ tehtiin erityisen hyvin, joskus oman kapasiteetin ääri rajoilla. Erityisen hyvin tekeminen tarkoitti usein myös itsen mukauttamista työyhteisöön sopivaksi ja työolosuhteisiin liittyvien epäkohtien sietämistä.

LÄ: No mitä sä ajattelet siitä epävarmuudesta tai miltä se tuntuu, sä tiedät sen tilanteen?

H: No mä tiedän sen tilanteen en mä sitä sen enempiä ajattele, että mä teen tämän yhden homman loppuun ja sitten mä istun ja katson mitä se tulevaisuus sen jälkeen (...) Se on tiettyllä tavalla sitä nyt suunnittelee tai sillai että se olisi mahdollisesti paremmin, luomalla kontakteja, olemalla mukana projektien haussa, valmistelussa sun muissa (...) Taikka tekemällä oman sitten niin hyvin että mä voin hakea jotain omaa juttua sen jälkeen. Mutta se on, vaikea siitä on sanoa että miten se onnistuu, se jää nähtäväksi. (11U)

Sietäminen ja tyytyminen

Prekaariin työmarkkinatilanteeseen liittyvät ongelmakohdat, kuten lyhyet työsuht-

teet, miellettiin usein ammatinvalinnallisiksi. Kun ihminen koki itse valinneensa alansa ja sai työstään tyydytystä, oli hänen siedettävä myös sen varjopuolet. Eräs haastateltava tiivistää tämän hyvin: *Pätkätöissä on siis paljon huonoa, mutta itse olen oppinut sietämään huonot puolet, koska tuskin missään muussa ammatissa saisin niin vapaasti itse päättää siitä kuinka haastavaa työstäni teen ja kuinka paljon milloinkin panostan aikaani työhön.* (30Y) Prekaarin työn mieltäminen ammatinvalinnalliseksi kysymykseksi ja tätä kautta omaksi ratkaisuksi edesauttaa siihen liittyvien epäkohtien sietämistä, koska se vahvistaa kokemusta itsestä autonomisena toimijana. Kun kokemus itsestä valintoja tekevänä toimijana säilyy, omien vaikutusmahdollisuuksien ulottumattomissa olevien puutteiden sietäminen saattaa olla helpompaa. Mutta kuten Lorey (2009, 197) toteaa, prekaariin tilanteeseen liittyvä mielikuva omasta itsenäisestä valinnasta ja itsen toteuttamisesta saattaa altistaa myös työvoiman hyväksikäytölle. Mikäli yksilö ajattelee valinneensa prekaarin tilanteen itse ja tavallaan myös itsensä vuoksi ja hyväksi, on hänen yksin kestettävä siihen liittyvät riskit ja puutteet. Tällaisena sietäminen oli usein tietynlaista tyytymistä: *Totta kai, kun on mennyt tämmöseen työhön, niin se on täytynyt hyväksyä; systeemi on tällainen.* (2Y)

Paradoksaalisesti tilanteet, joissa omat toimintamahdollisuudet näyttäytyivät vähäisinä ja ”rakenteet” pusertavina, saattoivat avata tilaa reflektoinnille ja vaihtoehtoisten tulevaisuuksien kuvittelulle. Tilanteen hahmottaminen oman toiminnan rajat ylittäväksi auttoi suojautumaan riittämättömyyden tunteelta ja itsesyytöksiltä. Mikäli oma keinovalikoima nähtiin jo lähtökohtaisesti rajalliseksi, energiaa ei tarvinnut suunnata tilanteen muuttamiseen vaan sopeutumiseen ja uudelleen orientoitumiseen (joka ei välttämättä kuluttanut yhtään vähemmän energiaa). Eräs haastateltava oli juuri ennen haastattelua menettänyt mielenkiintoisen, vakituisen työnsä yritykseen liittyvistä tuotannollisista ja taloudellisista syistä. Huomaan yrittäväni

keskustelun kuluessa tarjoilla haastateltavalle irtisanomiseen liittyviä katkeruuden tunteita. Niiden sijaan saan kuvauksen omien toimintamahdollisuuksien rajoista ja suuntautumisesta tulevaan.

LÅ: Eikä se tunnu susta siltä että, jotenkin katkeralta tai?

H: Ei se sillä lailla että mun mielestä se on taas sulaa tyhmyyttä lähteä asennoitumaan sillä tavalla. Ja kyllähän nyt jokainen tietää töihin mennessään että muutoksia voi tulla, että et sä mene mihinkään tyyliin että sun eläkepesti. Koska ehkä joskus sanotaan neljäkymmentä - viisikymmentä vuotta sitten tilanne oli eri, mutta kyllä me eletään niin muuttuvassa globaalissa yhteiskunnassa että ei ole pysyvää työpaikkaa. (10U)

Haastateltava oli osallistunut työssään globaalin työn käytäntöihin ja toi puheessaan ilmi globaaliin työhön liittyvän tarpeen sietää muutoksia ja epävarmuutta. Muissakin haastatteluissa otettiin osaa julkiseen keskusteluun työn uusista vaatimuksista. Keskustelu tuntui tietyillä ehdoilla tarjoavan välineitä, joilla muokata yksilöllisestä tilanteesta siedettävämpää ja hillitä riittämättömyyden tunnetta. Tässä mielessä keskustelu toimi paradoksaalisesti: ajatus jokaisesta oman elämänsä yrittäjänä siirsi toisaalta vastuun yksilölle, mutta samanaikaisesti vapautti. Vastuu muuntui koskemaan sitä, miten yksilö pystyy omaksumaan ideaalityöntekijän ominaisuuksia, kuten joustavuutta ja mukautuvuutta, ja näin selviytymään yrittäjämäistyvän työelämän vaatimuksista. Työelämän muutoksista selviytyäkseen oli omaa suhtautumista prosessoitava sen sijaan, että pyrki aktiivisesti muuttamaan olosuhteita.

Plath (2000; Pontgrazissa & VoBissa 2003, 249) toteaa, että erilaiset yhteiskunnalliset erot vaikuttavat niiden kapasiteettien jakautumiseen, mitkä tarjoavat mahdollisuuden selviytyä itseorganisoituvalle työlle tyypillisistä ongelmista. Jotta esimerkiksi työn me-

nettämisestä voitiin tuntea haikeutta katkeruuden sijaan, tarvittiin tiettyä kapasiteettia ratkaista sietämiseen liittyviä kysymyksiä. Näin tulevaisuus voitiin nähdä avautuvina tilaisuuksina kaoottisten tai sattumanvaraisen tapahtumaketjujen sijaan. Tämä kapasiteetti näytti osaltaan rakentuvan suhteessa mahdollisuuksiin hyödyntää yhteisiä puhetapoja ja jaettuja merkityksiä. Kapasiteetti vaikutti tapaan, jolla yksilö pystyi merkityksellistämään kokemiaan asioita ja reflektoimaan tilanteesta siedettävää. Honkasalo (2008a, 217) toteaa, että sietämisessä paikallisesti ja yhteisesti luodut symbolit ja keskeisten arvojen tulkinnat antavat lujuutta toimijuuteen, tekevät sen jollain tavoin mahdolliseksi ja arvostetuksi. Vaikka ”työelämän nykytilaa” koskevaa puhetapaa ei voi ajatella paikallisesti luoduksi, sitä toistetaan paikallisissa yhteisöissä. Haastateltavat toteuttivat monessa tapauksessa niin sanottua rentoa, jopa rutiininomaista reflektointia (rennosta reflektoinnista tasa-arvokehyksen yhteydessä ks. Jokinen 2005, 67–68). Prekaariin työhön ja yleisesti työelämään liittyvät puhetavat ja normit tunnistettiin, niitä sekä käytettiin että asetettiin kyseenalaisiksi. Toimijuutta muodostui tavassa, jolla kokemuksia kerrottiin ”sosiaalisesti mielekkäiksi”, neuvotellen erilaisten diskursiivisten järjestysten kanssa (ks. Rikala 2013, 67).

Eräs haastateltava tunnusti ensin kaipaavansa *perisuomalaisesti* vakituista työpaikkaa. Epävarmuuden ja yksilöllisen yritteliäisyyden mieltäminen väistämättömäksi osaksi nykyistä työelämää auttoi kuitenkin (hyvinä päivinä) näkemään prekaarin tilanteen myönteiset puolet. Tulevaisuuden ahdistava ennakkoimattomuus muuntui diskurssin avulla positiiviseksi avoimuudeksi. Näin ”oman elämänsä yrittäjä” -puhetapa antoi luvan lopettaa vakituisen työpaikan tai vakauden tavoittelun – tai jopa teki tavoittelusta arveluttavaa ja perusteluja vaativaa.

Ehkä se on se jotenkin semmoinen perisuomalainen juttu että se vakityöpaikka, niin

se olisi tosi kova juttu. Vaikka mun mielestä joku ihminen sanoi hirveän hyvin sen tuolla [tietyissä yhteisössä] että kun eihän nykyään nuo nuoret, että eihän nykyään voida enää edes haaveilla vakityöpaikasta. Että se on vähän semmoista yksilöllistä yrittäjäjuttu, että me kaikki ollaan yrittäjiä oman työme suhteen (...) Että nykyään pitää hyväksyä tietyllä tavalla se epävarmuus. Ja sehän tuo myös mahdollisuuksia että mullakin on vähän päivittäin, että välillähän mä ajattelen hyvin positiivisesti silleen että jos mä olisin sidottu nyt johonkin vakityöpaikkaan niin mähän olisin siinä maailmaan tappiin kun ei mulla riittäisi rohkeus lähteä siitä pois. Oikeasti. Että saisi olla aika kummallinen juttu ennen kuin lähtisi siitä pois. Ja sitten taas kun ei ole sitä vakityöpaikkaa niin on enemmän mahdollisuuksia auki että mähän voin vielä tehdä tässä vaikka mitä. (5U)

Jaetut diskurssit, se että asiasta haastateltavan sanoin *niin paljon puhutaan* sekä ympäristön havainnointi ja jaetut käytännöt tuottivat kokemuksen siitä, että ei ole tilanteessa yksin. Tämä ei poistanut tilanteen kuormittavuutta, mutta teki kokemuksesta sen jaettavuuden kautta siedettävämmän. Kun pystyi sietämään epävarmuutta, säätämään asennoitumistaan sekä jäsentämään tilannetta jaettujen puhetapojen avulla, syntyi osaamisen ja kykenemisen kokemuksia. Mobiilit projektiammatillaiset tunnistivatkin itsessään uuden ideaalin mukaisia ominaisuuksia, kuten kyvyn siirtyä nopeasti asiasta toiseen ja sopeutua jatkuviin muutoksiin, päällekkäisten ja limittäisten projektien sietämisen; toisin sanoen yleiset potentiaalinsa, jotka jalostuvat ja konkretisoituvat erilaisissa työprojekteissa ja -yhteisöissä (ks. Sennett 2002). Olennaisena näyttäytyi kyky sietää tiettyjä realiteetteja, mutta samanaikaisesti reflektoida tilanteista toimijuutta vahvistavia puolia. Sietämiseen liittyi myös selviytymisen ja pärjäämisen eetos. Honkasalon (2008a, 237) mukaan kunnia on hyve, joka tuntuu sijaitsevan toimijuuden ytimessä. Prekaarissa työmark-

kinatilanteessa yhden kunniallisen toimijan paikan tarjosi tilanteen ehtoihin sopeutumisen. Eräs haastateltava kuvailee pätkätöläisen ja selviytyjän identiteettiään seuraavasti:

Siinä on kuitenkin tällainen, että uskoo itseensä. Ja sitten kun on nähnyt sen, että heidän olen saanut niitä työpaikkoja – ja minä pystyn nopeasti ottamaan ne haltuun, ja sopeutumaan (...) Tavallaan tietää, että selviytyy. Ehkä siinä on se, että kun minä olen elänyt tässä näin kauan, niin tietää, että selviytyy. (28Y)

Toisaalta haastatteluissa näkyi viitteitä siitä, että tarjolla olevat puhuvat ja työelämän käytännöt ovat joskus liian etäällä toisistaan tai keskenään ristiriitaisia, jotta niistä olisi mahdollista uuttaa toimijuutta vahvistavia elementtejä. Jokinen (2005, 67) toteaa tasa-arvokehukseen viitaten, että kehukseen liittyvä rento reflektointi saattaa kääntyä tasa-arvokynisyydeksi silloin, kun tasa-arvon ideaali, olemassa olevat tasa-arvon mahdollisuudet ja ihmisten eletyt arkikäytännöt ovat jatkuvasti ristiriidassa. Haastatteluissa näkyi myös kynisyyttä suhteessa yritteliään ja notkean työläisen ideaaliin. Vaikka ideaalia oltiin toisaalta valmiita toteuttamaan ja sen avulla tavoiteltiin autonomian kokemusta, ei tätä valmiutta työelämän käytännöissä aina tunnustettu.

Kestäminen

Prekaarissa työmarkkinatilanteessa siedettiin ja tyydyttiin, mutta myös kestätiin. Kestäminen piirtyi edellisistä poiketen ajallisesti rajallisena prosessina, ja sen perusta oli osaltaan erilainen kuin sietämisessä. Kestäminen sisälsi intensiivisempää reflektointia sen suhteen, mitä kannattaa kestää, mitä ja miten pitkään pystyy kestäämään. Se liittyi tilanteisiin, joissa työn epävakaus mieltä väliaikaiseksi ja/tai työn tekemisen tavan kannalta perusteettomaksi ja ongelmalliseksi

si. Näin tapahtui usein työsuhteiden ketjutuksen yhteydessä. Kestämiseen kytkeytyi myös odottaminen: kestämisen toivottiin ja oletettiin joskus loppuvan. Honkasalo (2013, 50) toteaaakin odottamisen sisältävän passiivisuutta mutta myös ikään kuin potentiaaliin uuteen ja toisenlaiseen toimintaan.

Työn myönteisten puolien painottaminen ja toive jatkuvuudesta saattoivat auttaa perustelemaan, miksi tilanteen hiertäviä puolia kannattaa sietää ja tilanteessa kestää. Kestämiseen sisältyi monia pieniä liikkeitä, kuten oman asenteen ja tunteiden jatkuvaa säätämistä: esimerkiksi sitä, ettei ota *kovin vakavasti enää näitä pätkiä* (17Y). Tasapaino kestämisen ja avoimen vastarinnan välillä oli kuitenkin altis järkkymään. Myös Leinikki (2009b, 162, 167) toteaa pätkätyön synnyttävän toimijuutta, jossa horjutaan pienen toimijuuden eli tilanteen sietämisen ja politisoituvan toimijuuden välimaastossa. Mikäli hatarakin lupaus jatkuvuudesta häviäisi, olisi avoimen kyseenalaistamisen aika: *Jos ne sitten päädyttäisiin siihen, että ne loppuisi noin yks kaks. Siinä minä kyseenalaistan sen, että onko nämä kaikki ollut laillisia nämä pätkätyöt siinä vaiheessa sitten.* (17Y)

Erityisesti työsuhteiden ketjutus kavensi työntekijän mahdollisuuksia sitoutua työhön ja työyhteisöön. Samalla kutistuivat mahdollisuudet tehdä työtä työntekijän koko potentiaalilla. Esimerkiksi pitkäkestoista, persoonallista läsnäoloa vaativassa hoito- ja hoivatyössä sekä ajallisesti pitkiä prosesseja sisältävissä asiantuntijatehtävissä työsuhteiden sirpaloituminen vaikeutti työn sisällöllistä hallintaa. Näin kokemus työn ”hyvin” tekemisestä heikkeni. Näissä olosuhteissa epävarmuuden konkreettisia, työolosuhteisiin ja työn tuloksiin vaikuttavia seurauksia kestiin. Tällaisena kestäminen lähestyi sinnittelyä, jollaiseksi Rikala (2013, 80) kuvaa erästä työhön uupuneiden naisten toiminnan tapaa. Rikalan mukaan työssä uupuneilla sinnittelyssä on kysymys yksilöön itseensä kohdistuvista toiminnan muodoista toisin kuin vastarinnassa. Sinnittelyn tarkoitus on kuitenkin

samankaltainen: ongelmallisen työelämätilanteen ratkaiseminen, helpottaminen tai sietäminen (emt.).

Rikalan (2013, 152) tutkimuksessa sinnittelyä siivittivät erilaiset rationaaliset selitykset sille, minkä vuoksi kuluttavaa työtilannetta on ainakin jonkin aikaa ”pakko” sietää. Sinnittely näyttäytyi päivittäisenä neuvotteluna tämän kulloisenkin ”pakon” reunaehdoista (emt.). Työsuhteiden ketjutuksen yhteydessä kehoja työolosuhteita oli pakko sietää ja tilanteessa kestää, mikäli toivoi asioiden tulevaisuudessa muuttuvan. Jos kuormittavaan tilanteeseen ei tullut muutosta – kuten työsuhteen uusimista tai vakinaistamista, työn tekemisen kannalta järjellisen pituisia työsuhteita tai edes perusteluja työsuhteiden ketjuttamiselle – johti tämä tunteeseen siitä, että annetut lupaukset ovat jääneet lunastamatta ja itse on tullut johdetuksi harhaan: *Mutta kyllä mulle tulee vähän semmoinen olo että mua on huijattu. Kun minä ainakin olen tehnyt tätä niin täydellä sydämellä. Jos sitten yhtäkkiä sanotaan, että ei sinua sitten tarvitaakaan.* (20Y) Lupaukset hahmottuivat (usein symbolisiksi) lupauksiksi siitä, että kun kestät tietyn ajan, siitä seuraa ”hyvää”. Prekaarin työn kontekstissa lupaukset liittyivät erityisesti jatkuvuuteen ja osallisuuteen joko tietyn organisaation sisällä tai laajemmin työmarkkinoilla. Toisaalta lupaukset olivat yleisempiä kulttuurisia lupauksia: ahkera työ ja yrittäminen aina lopulta palkitaan.

Haastateltavat pyrkivät varsin pitkään kestämaan ja välttämään avointa yhteenottoa esimerkiksi työpaikan johdon kanssa. Mikäli tasavertaista vuoropuhelua ei saatu aikaan eikä olosuhteissa näin muuttunut mikään, muuntui kestäminen avoimeksi konfliktiksi. Se saattoi kuitenkin muuntua myös väsymykseksi, uupumukseksi ja keinottomuudeksi ja kääntyä näin ”lopullisesti” työntekijään itseensä. Toisaalta konfliktit ja väsyminen liukuvat toisiinsa; Rikalan (2013, 79) aineistossa taipumaton vastarinta ja omista rajoista kiinni pitäminen osoittautuivat joskus yhtä uuvuttavaksi kuin kuormittavien työolojen

sietäminen. Sekä avoin konflikti että uupumiseen liittyvä vetäytyminen saattoivat suistaa työntekijän ulos työyhteisöstä tai jopa työelämästä kokonaisuudessaan. Toisaalta aiemmin mainittujen lupausten pettäminen tilanteessa, jossa oli pitkään kestänyt, tarjosi joskus tervetullutta etäisyyttä. Esimerkiksi yllättävä työsuhteen uusimatta jättäminen antoi pakotetun, mutta samalla legitiimin mahdollisuuden irrottautua tilanteesta, jossa kestäminen uhkasi kääntyä uupumukseksi – tai oli jo kääntynyt, kuten seuraavaksi siteeratun haastateltavan kohdalla. Haastateltavalle vasta työttömyys oli tarjonnut *ihmettelyyn* tarvittavaa aikaa ja tilaa:

(...) vain pyörii monta kertaa ajatukset ja ihmisten maailma monesti jonkun työpaikan taistelun varassa, niin se itse elämä unohtuukin, että ei tajuakaan missä on ja mikä tavallaan se arvo on että saa elää. Mutta siihen tarvitsee just semmoista aikaa, että voi päästä ihmettelemään vähän jossain vaiheessa. Se on tavallaan hyväkin, että on – tai pakokohan nyt on – että on jotenkin järjestynyt. (25Y)

Yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä artikkelissa tarkasteltiin niin sanottuja pieniä toimijuuden muotoja prekaarissa työmarkkinatilanteessa, jota leimaa tulevaisuuden ennakkoinnin vaade ja vaikeus. Aineiston pohjalta tällaisiksi toimijuuden tavoiksi hahmottuivat epävarmuuden omaksuminen, aikaperspektiivin lyhentäminen, sietäminen, tyytyminen ja kestäminen. Epävarmuuden omaksumisessa epävarmuus miellettiin kiinteäksi osaksi sekä työn tekemisen tapaa että tapaa mieltää elämän aikaa yleisesti. Samalla epävarmuuden omaksuminen liukui muihin pienen toimijuuden muotoihin: sietämiseen, tyytymiseen ja kestämiseen. Samalla tavoin raja havaittavilta muodoiltaan pienen ja muiden toiminnan tapojen välillä oli jatkuvasti molempiin suuntiin ylitettävissä. Aineiston

analyysi osoitti sen, että työmarkkinoiden ”tuottamaa” epävarmuutta ei ainoastaan ”koeta”. Epävarmuuden ja muiden tilanteen synnyttämien tuntemusten kanssa toimitaan monin eri tavoin: epävarmuutta *tehdään* elettäväksi saatavilla olevilla keinoilla.

Työn vakaus ja turvallisuus eivät aina näyttäyty ensisijaisina päämäärinä. Niiden voidaan kokea sisältävän riskin siitä, että tulevaisuuden toiminnan vaihtoehdot supistuvat. Kyse on toisaalta työvoiman hallinnan uusien muotojen synnyttämästä vaateesta hyväksyä epävarmuus ja sen säätely osaksi työtä ja elämää. Loreyn (2011) mukaan prekarisaation prosessia ei voi enää ymmärtää marginaalisena, ”epätyypillisenä” ilmiönä, sillä prekaarit elin- ja työolosuhteet on uusliberalismissa rakenteellisella tasolla normalisoitu. Tämä ei tarkoita, että eläisimme erityisen turvattomassa ja epävarmassa maailmassa, vaan että elämme maailmassa, jota voidaan kontrolloida sosiaalisen epävarmuuden avulla (emt.). Samanaikaisesti kyse on yksilölle tarjoutuvasta mahdollisuudesta ajatella epävarmuus ja turvallisuus uusilla tavoilla. Epävarmuus voidaan mieltää luovan ja autonomisen elämän erottamattomaksi osaksi tai jopa sen edellytykseksi. Keskeistä on se, jätetäänkö ihminen toteuttamaan itsenäistä, yrittäjämäistä työorientaatiota puhtaasti omalla riskillään. Suojaavien ja joustavien, omaehtoisien elämäkokonaisuuden säätelyn mahdollistavien rakenteiden puute johtaa eriarvoisuuteen; kaikkien ei ole mahdollista asettua riskille alttiiksi.

Sietäminen ei ole tietynlaisesta vaihtoehdottomuudesta huolimatta kaikille tarjoutuva toimijuuden muoto, vaan se vaatii resursseja. Eräs tällainen resurssi on työelämän epävarmistumiseen liittyvä jaettu puhetapa. Puhetavan avulla rakennetaan tilanteelle ymmärrettävyyttä, kokemusta ajanmukaisesti toimimisesta ja yhteisyyttä. Olennaista on, miten yksilö pystyy sietämään yrittäjämäistävän työelämän realiteetteja ja pysymään yksilöllisesti *toimintatuntoisena*. Julkunen (2000, 233–234) toteaa, että rakenteiden ja rutiinien

perääntyessä normalisoiva hallinnointi ja sen diskursiiviset rakenteet ovat korostuneet työelämässä. Erilaiset työelämän ajankohtaiset normit, kuten jatkuvan joustavuuden ihanne, ovat osa prosessia, jossa yksilön vaikutusmahdollisuudet työn jakautumiseen, sisältöihin ja olosuhteisiin ovat käytännössä vähentyneet (emt.). Tämän tutkimuksen aineistossa näkyy tapa uuttaa toimijuudelle tilaa normien molemista puolista. Epävarmuuspuhe tarjoaa välineitä sietää omien vaikutusmahdollisuuksien rajallisuutta, mikä ilmenee esimerkiksi sirpaloituvina työsuhteina. Samalla voidaan hillitä itseän kohdistuvaa riittämättömyyden tunnetta, jotta luottamus omaan osaamiseen ja kykenemiseen säilyisi. Joustavan ja sopeutuvan yrittäjä-työntekijän normi tuntuu vahvistavan toimijuuden tuntoa juuri silloin, kun omien toimintamahdollisuuksien puute konkretisoituu varsin kouriintuntuvalla tavalla. Tällaisena sietäminen väistää ilmiselvää vastarintaa ja torjuu kaltoin kohdelluksi tulemisen tunteet ja kokemukset – tai muuntaa ne notkeuden ideaalin avulla siten, että *toimintatunto* ei haperru.

Erilaisiin toimijuuden mahdollisuuksiin liittyy luottamus tai epäluottamus tulevaan, mikä pohjaa aiemmille kokemuksille työelämän kantavuudesta ja ympäröivää yhteiskuntaa koskeville havainnoille. Kinnusen, Maunon ja Mäkikankaan (2011) mukaan työntekijän hyvinvointiin vaikuttaa sekä määräaikaisessa että vakituisessa työssä työntekijän työllistymisusko: hänen arvionsa tulevaisuuden työllistymisen mahdollisuuksistaan joko samassa organisaatiossa tai muualla. Arvio näyttää osaltaan määrittävän sitä, millaisia uusia alkua tai vaihtoehtoisesti huolestuttavia mustia aukkoja myös tämän tutkimuksen haastateltavat kokivat työelämän kentän tarjoavan. Aikaisempien kokemusten lisäksi työllistymiseen (tai itsensä työllistämiseen) liittyvää toiveikkuutta rakennetaan ja varjellaan erilaisissa pienimuotoisissa, prekaarille tekemisen tavalle leimallisissa liikkeissä, kuten juuri aikaperspektiivin lyhentämisessä ja epävarmuuden omaksumisessa.

Epävarmuuden elettäväksi tekemisen mahdollisuudet eivät näytä eriytyvän ainoastaan formaalin työsuhteen muodon tai sen mukaan, tehdäänkö prekaaria työtä vastentahtoisesti tai vapaaehtoisesti. Tätä jaottelua on käytetty monissa kvantitatiivisissa analyyseissä. Enemmänkin mahdollisuudet eriytyvät akselilla *yrittäjämäinen työ/palkkatyö* sekä *sirpaloitu työ/luontevasti projektimuotoinen työ*. Kun halutaan tarkastella esimerkiksi määräaikaisten työntekijöiden hyvinvointia, saattaisi tämänkaltaisen jaottelu osoittautua hyödylliseksi. Se näyttäisi sisältävän laajempialaista selitysvoimaa kuin pelkästään työsuhteen muotoon tai yksilölliseen ”valintaan” perustuva ryhmittely. Määräaikaisen työsuhteen ja huono-osaisuuden välistä suhdetta tarkastelevat Kinnunen ym. (2011, 109–110) toteavatkin, että määräaikaisen työn vaikutuksia koskevat tutkimustulokset ovat keskenään ristiriitaisia esimerkiksi sen suhteen, miten tyytyväisiä määräaikaiset työntekijät ovat työhönsä. Tämän tutkimuksen valossa näitä ristiriitaisuuksia selittää osaltaan tapa, jolla prekaarit olosuhteet määrittävät ja eriarvoistavat *mahdollisuuksia tehdä työ parhaaksi koetulla tavalla*. Joidenkin työtehtävien sisältöön vaatimuksiin luontuu yrittäjämäinen, projektimuotoinen ja autonominen työn tekemisen tapa. Pitkäjänteistä läsnäoloa ja sitoutumista vaativissa tehtävissä työsuhteiden sirpaloituminen taas vaikeuttaa työn vaatimukseen vastaamista.

Työssä uupuvia naisia tutkineen Rikalan (2013, 90) mukaan uupumusta kehittyi tilanteissa, joissa työtä ei ollut työolosuhteiden muutoksista johtuen mahdollista tehdä omien kriteerien mukaan laadukkaasti. Työn tekemisen olosuhteiden muutokset pakottivat luopumaan vähitellen ”hyvän työn” kriteereistä. Rikala kuitenkin painottaa, että pieteetillä tehty työ ei ollut alun alkaen ongelma, vaan nimenomaan mielekkääksi koetun työn tae. Näyttää siltä, että kohtuuttoman lyhyet työsuhteet, työsuhteiden ketjuttaminen ja keinotekoisesti projektimuotoiseksi taivutetut työtehtävät rapauttavat mahdollisuutta

tehdä työ ”hyvin”. Keskeistä on juuri aikaperspektiivi: työn ”hyvin” tekemisen vaatima aika ja prekaarin työn aika ovat keskenään ristiriidassa. Tämä ristiriita nakertaa myös työn mielekkyyden kokemusta. Etäisyys ja epäluottamus määrättyyn työhön ja työhön sitoutumisen mahdottomuus kuljettaa Vähämäen (2009, 228) sanoin mukanaan myös jatkuvaa työn itsensä kyseenalaistamista: miksi ylipääntänsä teen työtä?

Mikäli (työ)maailma piirtyy paikaksi, jossa varmuus ei ole kenenkään ulottuvilla, epä-

varmuuden omaksuminen ja sen sietäminen on jaettavissa oleva vaade. Turva ja varmuus voivat asua jossain muualla kuin vakituisessa, kokopäiväisessä palkkatyössä ja merkitä juuri työn ”hyvin” tekemisen ja elämäkokonaisuuden mielekkääksi kokemisen mahdollisuutta. Mikäli edellytykset tehdä työtä parhaaksi koetulla tavalla ovat kroonisesti puutteelliset, epävarmuuden elettäväksi tekemisen vaade intensivoituu ja toiminnan tapaan saattaa liukua uupumusta ja keinottomuutta.

Kirjallisuus

- Anderson, B. (2007) *Battles in Time: the Relation between Global and Labour Mobilities*. New Migration Dynamics. [online.] <URL:http://www.orcasite.be/userfiles/file/Nice%2007%20Battles%20in%20Time%20Bridget%20Anderson.pdf>. Luettu 15.10.2013.
- Berardi, F. (2006) *Tietotyö ja prekaari mielentila*. Helsinki: Tutkijaliitto.
- Bernhard-Oettel, C. (2008) *Alternative employment and well-being: Contract heterogeneity and differences among individuals*. Stockholm: US-AB. Department of Psychology, Stockholm University.
- Bukodi E., Ebralidze, E., Schmelzer, P. & Relikowski, I. (2006) *Increasing flexibility at labor market entry and in the early career. A new conceptual framework for the flexCAREER project*. Working paper No. 6. [online.] <URL:http://www.flex-career.de/papers/no6.pdf>. Luettu 15.10.2013.
- Clarke, M., Lewchuk, W., de Wolff, A. & King, A. (2007) 'This just isn't sustainable': Precarious employment, stress and workers' health. *International Journal of Law and Psychiatry* 30 (4–5), 311–326.
- Clinton, M., Bernhard-Oettel, C., Rigotti, T. & de Jong, J. (2011) *Expanding the Temporal Context of Research on Non-permanent Work. Previous Experience, Duration of and Time Remaining on Contracts and Employment Continuity Expectations*. *Career Development International* 16 (2), 114–139.
- De Cuyper, N., Notelaers, G. & De Witte, H. (2009) *Job Insecurity and Employability in Fixed-Term Contractors, Agency Workers, and Permanent Workers: Associations With Job Satisfaction and Affective Organizational Commitment*. *Journal of Occupational Health Psychology* 14 (2), 193–205.
- Ehrenstein, A. (2006) *Social Relationality and Affective Experience in Precarious Labour Conditions: A Study of Young Immaterial Workers in the Arts Industries in Cardiff* (unpublished dissertation). School of Social Sciences, Cardiff University.
- Elovainio, M. & Heponiemi, T. (2011) *Pätkätöistä päivystykseen – epätyypillinen työ terveydenhuollossa*. Teoksessa P. Pietikäinen (toim.) *Työstä, joustaa ja jaksaa. Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus*. Helsinki University Press: Gaudeamus, 95–106.
- Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class and How It's Transforming Work, Life, Community and Everyday Life*. New York: Basic Books.
- Gordon, T. (2005) *Toimijuuden käsitteen dilemmoja*. Teoksessa A. Meurman-Solin & I. Pyysiäinen (toim.) *Ihmistieteet tänään*. Helsinki: Gaudeamus, 114–130.
- Guest, D. (2004) *Flexible employment contracts, the psychological contract and employee outcomes: an analysis and review of the evidence*. *International Journal of Management Review* 5/6 (1), 1–19.

- Honkasalo M.-L. (2013) Katveessa - pieni toimijuus kriittisenä avauksena toiminnan teoriaan. *Tiede & Edistys* 1/2013, 42–61.
- Honkasalo, M.-L. (2008a) Reikä sydämessä. Sairaushoito pohjoiskarjalaisessa maisemassa. *Tampere: Vastapaino*.
- Honkasalo, M.-L. (2008b) Enduring as a mode of living with uncertainty. *Health, Risk & Society* 10 (5), 491–503.
- Honkasalo, M.-L. (2006) Fragilities in life and death: Engaging in uncertainty in modern society. *Health, Risk & Society* 8 (1), 27–41.
- Jokinen, E. (2013) Prekaari sukupuoli. *Naistutkimus* 1 (26), 5–18.
- Jokinen, E. (2005) *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.
- Julkunen, R. (2000) Työelämäpolitiikka. Teoksessa T. Hoikkala & J.P. Roos (toim.) 2000-luvun elämä: sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 218–237.
- Kinnunen, U., Mauno, S. & Mäkikangas, A. (2011) Ovatko määrääkaikaiset työntekijät huono-osaisia? Teoksessa P. Pietikäinen (toim.) *Työstä, jousta ja jaksa. Työn ja hyvinvoinnin tulevaisuus*. Helsinki University Press: Gaudeamus, 107–120.
- Leinikki, S. (2009a) Pätkätyöläisten urakertomukset 2006 -haastattelut [elektroninen aineisto]. FSD2426, versio 1.0 (2009-06-29). Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja].
- Leinikki, S. (2009b) Pelon ja toivon välissä. Pätkätyöläisen urakerronta. Helsinki: Yliopistopaino.
- Lorey, I. (2011) Governmental Precarization. *Transversal: EIPCP Multilingual Webjournal*, January [http://eipcp.net/transversal/0811/lorey/en]. Luettu 15.10.2013.
- Lorey, I. (2009) Governmentality and Self-Precarization: On the Normalization of Cultural Producers. Teoksessa Gerald Raunig & Gene Ray (toim.) *Art and Contemporary Critical Practice. Reinventing Institutional Critique*. www.mayfly-books.org, 187–202.
- Mythen, Gabe (2005) Employment, individualization and insecurity: rethinking the risk society perspective. *Sociological Review* 53 (1), 129–149.
- Papadopoulos, D., Stephenson, N. & Tsianos, V. (2008) *Escape Routes. Control and Subversion in the Twenty-first Century*. London: Pluto Press.
- Peltokoski, J. (2006) Prekariaatti, palkitsematon elämä. Teoksessa T. Hoikkala & M. Salasuo (toim.) *Prekaarihuolto? Portfoliopolvi, perustulo ja kansalaistoiminta*. Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisusarja, 21–26.
- Plath, H.-E. (2000) Arbeitsanforderungen im Wandel, Kompetenzen für die Zukunft. *Mitteilungen aus der Arbeitsmarkt- und Berufsforschung* 33, 583–593.
- Pongratz, H.J. & VoB, G. (2003) From employee to "entployee". Towards a "self-entrepreneurial" work force? *Concepts and Transformations* 8 (3), 239–254.
- Pärnänen, A. & Sutela, H. (2011) Työn tekemisen uudet muodot ja tilastot. *Hyvinvointikatsaus* 22 (4), 49–54.
- Rikala, S. (2013) Työssä uupuvat naiset ja masennus. *Acta Electronica Universitatis Tamperensis* 1334.
- Ross, A. (2009) *Nice Work If You Can Get It: Life and Labor in Precarious Times*. New York University Press.
- Saloniemi, A. & Virtanen, P. (2008) Joustavan huomisen varjossa? Työn epävarmuuden ulottuvuudet ja tulevaisuusodotukset. Teoksessa T. Heiskanen, M. Leinonen, A. Järvensivu & S. Aho (toim.) *Kohti uutta työelämää? Tutkimuksen näköala työelämän kehitykseen*. Tampereen yliopistopaino, 78–108.
- Sennett, Richard (2002) Työn uusi järjestys. Miten uusi kapitalismi kuluttaa ihmisen luonnetta. Tampere: Vastapaino.
- Standing, G. (2011) *The Precariat : The New Dangerous Class*. London: Bloomsbury Academic.
- Suoranta, A. (2011) Erytyshaasteena epäsuorat työsuhteet. Teoksessa *Kytetään työt käyntiin. Voimaa työllisyysvoimalasta*. Kalevi Sorsa -säätiön julkaisuja 1/2011. Jyväskylä: WS Bookwell, 22–24.
- Sutela, H. (2013) Määrääkainen työ ja perheellistyminen Suomessa 1984–2008. *Tilastokeskuksen tutkimuksia* 259. Helsinki: Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1287.
- Vähämäki, J. (2009) Itsen alistus. Työ, tuotanto ja valta tietokapitalismissa. Helsinki: Like & Tutkijaliitto.
- Vähämäki, J. (2003) *Kuhnurien kerho*. Helsinki: Tutkijaliitto.